

Beata Smykiewicz-Różycka

POMÓWMY O MÓWIENIU

SŁÓW KILKA NA TEMAT

JĘZYKOWEGO ROZWOJU DZIECKA

Materiały dodatkowe do szkolenia

Spis treści

Słownik pojęć	2
Mowa i język	4
Etapy rozwoju mowy: prenatalny, postnatalny	4
Przykłady zabaw ortofonicznych	7
Złote zasady dla nauczyciela przedszkola prowadzącego zabawy logopedyczne	14
Złote zasady dla nauczyciela stojącego przed koniecznością rozmowy z rodzicem na temat wady wymowy jego dziecka	14
Propozycja zabawy tematycznej opartej na motywach „Królowej śniegu” Hansa Christiana Andersena z wykorzystaniem ćwiczeń motorycznych, fonacyjnych, oddechowych, artykulacyjnych	15
Bibliografia	16

Słownik pojęć

- 1. Definicja mowy według Leona Kaczmarka**
Mowa to czynność polegająca na budowaniu i odbiorze (rozumieniu) komunikatów językowych, słownych. Czynności tej towarzyszy szereg zachowań niejęzykowych.
- 2. Definicja mowy według Genowefy Demel**
Mowa to proces uwarunkowany genetycznie, zależny od wrodzonych właściwości organizmu człowieka, możliwy jedynie w kontakcie ze środowiskiem społecznym, z innymi ludźmi. Jest to proces, w którym współgrają czynniki biologiczne i społeczne.
- 3. Definicja mowy według Stanisława Grabiasa**
Mowa stanowi zespół czynności, jakie przy udziale języka wykonuje człowiek, poznając rzeczywistość i przekazując jej interpretacje innym uczestnikom życia społecznego. W ujęciu socjolingwistyki pojęcie to powinno obejmować swoim zakresem trzy rodzaje zachowań spełniających odrębne funkcje. Są to: czynności poznawcze człowieka, językowe czynności komunikacyjne oraz czynności socjalizacyjne i grupotwórcze.
- 4. Fone m** – podstawowe pojęcie fonologii; najmniejsza jednostka funkcjonalna systemu językowego, pozbawiona własnego znaczenia (abstrakcyjna), stanowi zespół dystynktywnych cech głóski.
- 5. Morfe m** – najmniejsza znaczeniowa cząstka wyrazu. Jest najmniejszą grupą fonemów, która niesie ze sobą określone znaczenie i której nie można podzielić na mniejsze jednostki znaczeniowe. Jest elementarną jednostką morfologii, jednym z uniwersaliów językowych.
- 6. Prozodia** – cechy ekspresji mowy, dynamika, melodia, brzmienie głósu, rytm, iloczas.
- 7. Metateza** – przestawienie i zamiana głósek z intencją dostosowania do typowych ciągów głósek lub sylab.
- 8. Persewercja** – przedłużenie się ruchu artykulacyjnego danej głóski ponad czas dla niego przeznaczony.
- 9. Opózniony rozwój mowy** – mówi się o nim wówczas, gdy mowa dziecka (i jej kolejne etapy) pojawia się z około półrocznym (lub większym) opóznieniem w porównaniu z innymi, prawidłowo rozwijającymi się dziećmi. Zasób słownictwa oraz znajomość pojęć (zarówno w mowie czynnej, jak i biernej) także są na niższym poziomie niż u rówieśników.
- 10. Zaburzenia struktury wyrazu** – dotyczą struktury sylabicznej, fonemowej i głóskowej wyrazu oraz struktury połączeń głóskowych i fonemowych. Polegają na zmianie ustalonej normatywnie liczby, jakości i kolejności elementów budujących wyraz.

11. **Dyzartria** – jeden z typów zaburzeń mowy, wynikający z dysfunkcji aparatu wykonawczego (języka, podniebienia, gardła, krtani).
12. **Anartria** – brak rozwoju mowy lub jej utrata na skutek uszkodzenia układu pozapiramidowego.
13. **Dysfazja** – częściowa utrata lub zaburzenie procesu nabywania zdolności mówienia i rozumienia.
14. **Alalia** – opóźniony rozwój mowy będący wynikiem uszkodzenia struktur korowych, które nastąpiło przed rozwojem mowy i uniemożliwiło jej normalny rozwój.
15. **Dysglosja** - zaburzenia artykulacji powstałe na skutek wrodzonych lub nabytych zmian w budowie narządów mowy (języka, zgryzu, rozszczepów podniebienia).
16. **Giełkot** – bardzo szybkie tempo mówienia (tachylalia), powodujące opuszczanie albo powtarzanie sylab lub słów, chaotyczny sposób werbalnego formułowania myśli (mowa bezładna).
17. **Jotacyzm** – niewłaściwa artykulacja lub niewymawianie głoski j.
18. **Kappacyzm** – nieprawidłowa wymowa głosek tylnojęzykowych (k,g,ch).
19. **Rotacyzm (reranie)** – deformacja głoski r przejawiająca się realizacją dźwięku niewystępującego w systemie fonetycznym języka polskiego.
20. **Lambdacyzm** – nieprawidłowa realizacja lub brak głoski l.
21. **Dyslalia** – nieprawidłowość w realizacji jednej lub kilku głosek, na przykład l zamiast r, s zamiast sz.

Mowa i język

W ośrodkowym układzie nerwowym, z punktu widzenia badacza mowy, najważniejsze są zjawiska powstające w strukturach korowych, strukturach podkorowych i mózdzku (umożliwiają one odpowiednią szybkość i precyzję ruchów artykulacyjnych, a także fonacyjnych, które odbywają się bez świadomości mówiącego).

Porozumiewanie się ludzi jest możliwe dzięki znajomości języka, który jest systemem wyrazów i reguł gramatycznych. Sama znajomość języka nie wystarczy jednak do tego, aby nawiązać kontakt słowny z otoczeniem – niezbędne jest jeszcze opanowanie umiejętności mówienia i rozumienia komunikatów słownych. Mowa bowiem nie jest umiejętnością wrodzoną; co więcej, jest jak gdyby czynnością wtórną układów oddechowego i pokarmowego, których zadaniem pierwotnym było zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych organizmu. Dziecko rodzi się z ogólną dyspozycją do nauczenia się języka i jego realizacji w postaci mowy. Przyswajanie języka i mowy odbywa się podczas nieustannego kontaktu otoczenia z dzieckiem i dziecka z otoczeniem władającym określonym językiem. Dziecko pozbawione kontaktów społecznych nie nauczy się języka.

Mowa jest (realizującym się jednocześnie w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej) bytem złożonym z kompetencji językowej, kompetencji komunikacyjnej oraz procesu realizacji tych kompetencji. Pojęcie to należy utożsamiać z komunikacją językową.

Język jest to system znaków służący do porozumiewania się w obrębie danej społeczności. Jest to dwuklasowy system, składający się z symboli (fonemów, morfemów i leksemów) oraz układu zasad, na podstawie których budowane są wypowiedzi słowne (Milewski 1975). Język stanowi zatem zbiór symboli, które objęte są wzajemnymi zależnościami wynikającymi z wytwarzania i odbioru dźwięków, podlegających centralnie sterowanym regułom językowym. Składa się z semantyki, fonologii i gramatyki. Język jest nie tylko narzędziem myślenia, ale przede wszystkim narzędziem komunikacji, co stanowi jego pierwotną funkcję. W trakcie mówienia przekazujemy nie sam język, lecz językowo zorganizowane komunikaty, czyli wypowiedzi, które są interpretowane przez ich odbiorcę (Kaczmarek 1995).

Etapy rozwoju mowy: prenatalny, postnatalny

Rozwój mowy w okresie prenatalnym

Okres prenatalny to czas, gdy między innymi formują się i rozwijają podstawowe organy odpowiedzialne za odbiór i nadawanie mowy. Okres ten służy do treningu umiejętności, które są życiowo ważne dla dziecka po jego urodzeniu. Jedną z tych umiejętności jest reagowanie na bodźce docierające do dziecka poprzez zmysł słuchu.

W trzynastym dniu ciąży stwierdza się zawiązki układu nerwowego.

W szóstym tygodniu ciąży rozwijający się układ nerwowy reguluje pracę układu mięśniowego.

W dziesiątym tygodniu ciąży uwrażliwia się okolica żuchwowa i szczękowa, a w jedenastym tygodniu środkowa część twarzy. Kształtują się odruchy

z głównych punktów twarzy, niezbędnych dla rozwoju mowy.

W dwunastym tygodniu ciąży obserwuje się u płodu otwieranie i zamykanie ust, reakcje na dotyk, rozpoczynają też pracę mięśnie oddechowe i fonacyjne.

W trzecim miesiącu ciąży dostrzegalne są funkcje oddechowe, fonacyjne, widoczne są struny głosowe. Poprzez intensywne potykanie i pozbywanie się wód płodowych ćwiczone są ruchy potrzebne przy oddychaniu i mówieniu. W pierwszym trymestrze rozwoju prenatalnego organ słuchu jest najlepiej rozwinięty ze wszystkich organów zmysłowych. **Pomiędzy czwartym a piątym miesiącem** swego rozwoju płód reaguje na bodźce akustyczne.

W czwartym miesiącu ciąży w rozwijającym się mózgu kształtują się ośrodki mowy: Broki i Wernickego, dzięki którym człowiek może płynnie mówić i rozumieć kierowane do niego słowa. Genetycznie lewa półkula mózgu jest zaprogramowana do specjalizacji w zakresie mowy. Prawa natomiast przetwarza informacje pozajęzykowe, zawarte w gestach, mimice, intonacji, akcencie.

Od czwartego miesiąca ciąży płód odbiera charakterystyczne dźwięki: melodię, akcent, rytm, natężenie na drodze pozaakustycznej. Dzięki temu przyswajają cechy prozodyczne systemu językowego, zaczyna reagować na dźwięki mowy ludzkiej, słyszy dobrze i rozpoznaje głos matki.

W ósmym miesiącu ciąży zakończony jest rozwój odruchu ssania.

Rozwój mowy w okresie postnatalnym

Od urodzenia do pierwszego roku życia – okres melodii

Rozpoczyna się krzykiem, którym dziecko od momentu narodzin sygnalizuje swoje potrzeby (głód, niezadowolenie). Jest to jednocześnie trening oddechowy.

- **Około drugiego–trzeciego miesiąca życia – etap głużenia.** Głużenie to bezwarunkowe wydawanie rozmaitych dźwięków w stanie zadowolenia. Tak samo głużą dzieci na wszystkich kontynentach, nawet jeśli są głuche.
- **Około szóstego miesiąca życia głużenie przekształca się w gaworzenie.** Charakteryzuje się ono powtarzaniem przez dziecko dźwięków, wydawanych przez nie przypadkowo lub poślyszanych od otoczenia. Najczęściej jest to jednorodny łańcuch sylabowy (ma-ma, ga-ga), ale zróżnicowany wysokością głosu i natężeniem. Gaworzenie jest niezbędnym ćwiczeniem wprowadzającym do właściwego mówienia. Niezwykle istotne jest umożliwienie dziecku żucia pokarmów stałych, bez rozdrobnienia, w celu prawidłowego rozwoju sprawności narządów artykulacyjnych (warg, języka, żuchwy).
- **W ósmym miesiącu życia dziecko wyraźnie artykułuje sylaby,** chociaż jeszcze jednorodne, to jednak tworzące wyrazy o konkretnym znaczeniu: ma-ma, ta-ta, ba-ba.
- **W dziesiątym miesiącu rozwija się rozumienie,** które znacznie wyprzedza mowę samodzielną.

- Dziecko rozumie nazwy przedmiotów, reaguje na pytanie „Gdzie?”, reaguje na swoje imię oraz proste polecenia związane z konkretną sytuacją. Istotną rolę stymulującą analizator słuchowy odgrywa w tym okresie rozwój wokalizacji. Dziecko „zaczepia”, rozpoczyna rozmowę z matką, która wchodzi z nim w dialog.
- **Pod koniec pierwszego roku życia dziecko zaczyna wymawiać pierwsze wyrazy**, które pozwalają mu komunikować się z otoczeniem. Na tym etapie rozwoju pełnią one funkcję zdania. Dziecko upraszcza wyrazy poprzez ich skracanie. Mają miejsce wszelkie zamiany głosek w obrębie wyrazu i zastępowanie ich łatwiejszymi.

Okres zdania (drugi–trzeci rok życia)

- Początkowo dziecko tworzy dwuwyrazowe zlepki zdań, by z czasem przekształcić je w cztero-, pięciowyrazowe zdania. Pod względem artykulatoryjnym nie jest jeszcze w stanie prawidłowo wypowiedzieć wszystkich głosek, chociaż dobrze je słyszy w wyrazie.

Okres mowy swoistej (trzeci–siódmy rok życia)

- Przypada na wiek przedszkolny. W tym okresie bardzo wzbogaca się zasób językowy. Dziecko tworzy zdania złożone.
- Często pojawiają się przestawienia głosek w wyrazie (metatezy) czy uproszczenia grup spółgłoskowych, a także ciekawe i zabawne neologizmy, będące przejawem aktywności językowej dziecka.
- Dziecko czteroletnie zwykle nie wypowiada jeszcze głosek sz, ż, cz, dż, jednak pozostałe głoski powinny brzmieć wyraźnie i zrozumiale.
- Około piątego roku życia powinny pojawić się głoski sz, ż, cz, dż, r, wymawiane czysto i wyraźnie.
- W okolicach szóstego roku życia powinna zostać utrwalona prawidłowa wymowa wszystkich głosek języka polskiego.

Przykłady zabaw ortofonicznych

Dziecko nauczy się różnicowania fazy wdechowej i wydechowej oraz przedłużania fazy wydechowej. Ponadto nauczy się prawidłowego sposobu operowania oddechem podczas mówienia. Istotnym celem ćwiczeń oddechowych jest ich działanie uspokajające

Ćwiczenia oddechowe

- Naśladowanie śmiechu:
  - staruszki – skrzekliwy – he, he, he;
  - kobiety – jasny – ha, ha, ha;
  - mężczyzny – tubalny – ho, ho, ho;
  - dziewczynki – cienki – hi, hi, hi;
  - chłopca – wesoły – ha, ha, ha.

Ćwiczenia można uatrakcyjnić, wykorzystując rekwizyty: chusteczkę na głowę babci, kapelusz dla mamy, kapelusz dla taty, zabawki dla dzieci.

- W pozycji leżącej na plecach (następnie w pozycji stojącej):
  - dłoń na brzuchu, pełny bezszmerowy wdech przez nos, następnie długi powolny wydech przez usta na głosce „ssss” – proces oddychania przeponowego kontroluje dociskająca brzuch ręka. Nie wydychamy powietrza do końca!
- Zabawy na kocu (dywanie) – dmuchanie:
  - na pogniecioną gazetę, lekkie przedmioty, jak piłeczki, kolorowe piórka, waciki, papierowe kuleczki, koraliki, guziki;
  - na wiatraczki, świece i zapałki, papierowe listki zawieszane na nitkach, takie same kwiatki czy piórka;
  - w gwizdki, miseczki (szklanki) z wodą przez słomkę, na kartki papieru;
  - dmuchanie baniek mydlanych.

Ćwiczenia fonacyjne

Dziecko pozna/utrwali ćwiczenia znoszące napięcie krtani i gardła.

Stojąc, siedząc przy stoliku

- Zamknięte usta, obniżamy żuchwę, udając tłumienie intensywnego ziewania. Powietrze nabieramy krótkimi wdechami nosem, a następnie wydychamy przez nos, zwalniając napięcie podniebienia miękkiego. To samo ćwiczenie powtarzamy dziesięć razy, nabierając powietrze przez usta, a wydychając nosem – język płaski, na dnie jamy ustnej.
- „Gorące jajko” – wargi zwarte, żuchwa nisko opuszczona, wdychamy i wydychamy powietrze małymi porcjami nosem, wyobrażając sobie, że w ustach mamy gorące jajko na twardo ustawione na sztorc. Obniżamy

tylną część języka i unosimy podniebienie miękkie do góry. Dowolnie, przy zamkniętych ustach, podnosimy i opuszczamy żuchwę.

- Płukanie gardła ciepłą wodą.
- Kasłanie przy wysuniętym na brodę języku; chrząkanie i chrapanie.
- Wciąganie policzków do wewnątrz jamy ustnej, a następnie rozluźnianie ich.
- Energiczne wymawianie:
  - połączeń głoskowych: uku-ugu, oko-ogo, uk-ku, uk-ug, ok-go;
  - sylab: ak, ka, ku, uk, aka, oko, uku, eke;
  - sylab z głoską „p” na końcu: ap, op, up, ep, yp, ip.

W pozycji leżącej lub chodząc

Dziecko nauczy się właściwego postępowania się głosem (eliminacja niepożądanych tonów piskliwych i krzykliwych). Nauczy się także prawidłowej artykulacji głosek, szczególnie dźwięcznych, utwali sobie i zautomatyzuje artykulację głosek, nauczy się różnicowania głosek opozycyjnych.

- Otwarta dłoń leży stroną wewnętrzną na twarzy i nie uciskając nosa i warg, wymawiamy głoskę „mmm” płynnie, a potem „m... m... m” w sposób przerywany. Staramy się zaobserwować wibracje i drżenia, jakie wywołuje głoska „m”. W trakcie zmieniamy położenie dłoni i szukamy miejsca, w którym dźwięk rezonuje najwyraźniej.
- To samo ćwiczenie z użyciem głoski „nnn” (legato) oraz „n...n...n” (staccato).
- Wymawianie głoski „m”, utrzymujemy dźwięk na jednym tonie, na przemian „mmm” (legato) i „m... m...m” (staccato).
- Dodawanie do głoski „m” samogłoski, pamiętamy o utrzymaniu dźwięku na jednym tonie: „mmmaa”, „mmmo”, „mmmuu”.
- Wdech i na wydechu mormorando (mruczenie) na głosce „mmmmmm”.
- Wdech i na wydechu wypowiadamy: mamam, memem, mimim, momom, mumum, zamm, zemm, zimm, zomm, zumm, wamm, wemm, wimm, womm, wumm, wamam, wemem, wimim, womom, wumum, wija, wije, wijo, wiju, Jola, Wiola, na, ne, ni, no, nu, nija, nije, nijo, niju, da, de, di, do, du, pa, pe, pi, po, pu, appa, eppe, oppo, uppu, tpa, tpe, tpi, tpo, tpu, pta, pte, pti, pto, ptu, dram, drem, drym, drom, drum dwam, dwem, dwym, dwom, dwum, bam, bem, bim, bom, bum, babam, bebem, bibim, bobom, bubum, bram, brem, brym, brom, brum babba, babbe, babbi, babbo, babbu, ga, ge, gi, go, gufa, fe, fi, fo, fu af, ef, if, of, uf, afa, efe, ifi, ofo, ufu.

- Powtarzanie wyrazów przy wydłużaniu głoski „m”, na przykład: mmmoc, mmmost, mmmorze, mmmokry, mmmetrumm, metoda, melodia, mundur, muzyka, muskuły, pomoce, kompot, kamera, hamulec, samolot, wymowa, brama, tama, lama, dama, tam, powiem, mam, dam, dom, album, poziom, dym, sam, łom, grom, złom, ogrom.
- Zabawy tematyczne (paradygmaty):
  - mucha – wąż: zzzzz – sssssss;
  - wąż – dzwon: sssss – dzyn, dzyn;
  - małe dziecko – kaszlące dziecko: ge, ge – kche, kche.
- Na jednym wydechu – mówienie znanych wyliczanek lub na przykład liczenie wron: jedna wrona bez ogona, druga wrona bez ogona, trzecia wrona... (do momentu, w którym w przeponie jest powietrze).

Ćwiczenia artykulacyjne

Dziecko nauczy się właściwego postępowania się głosem (eliminacja niepożądanych tonów piskliwych i krzykliwych). Nauczy się także prawidłowej artykulacji głosek, szczególnie dźwięcznych, utrwali sobie i zautomatyzuje artykulację głosek, nauczy się różnicowania głosek opozycyjnych.

Chodząc, stojąc

- Dziecko początkowo wymawia pojedyncze głoski: aaaa, oooo, uuuu, eeee, iiii, yyyy.
- Zabawy tematyczne: śpij laleczko: aaaa, uciszanie dzieci: iiii, zdziwiony przedszkolak: ooooo, straszący przedszkolak: uuuuu, przeciąganie głosek: aaaaa, eeeee na zmianę: aaaaa – eeeee, aaaa – eeee.
- Zabawa w echo: a – głośno, a – cicho, o – głośno, o – cicho, oo, uu, ii, yy (głośno – cicho).
- Mruczący niedźwiedź: mmmmm, nnnnn (sprawdzamy palcami drganie skrzydełek nosa i warg), powietrze uchodzące z balonu: ssssss, następnie kombinacja głosek: eoooo, eooo, eeeuuuu, iiiuuuu.
- Zabawy tematyczne: policja, straż pożarna, naśladowanie zwierząt i owadów – krowa: muuuu, mucha: bzzzz, kot: miauu.

Zabawy i ćwiczenia ortofoniczne – logorytmiczne

Dziecko rozwinie swą orientację przestrzenną, podniesie sprawność w poruszaniu się, zmniejszy się trema u dziecka nieśmiałego, wyciszy się dziecko nadrudliwe. Ćwiczenia te otworzą je na muzykę, jej rytm, co pozwoli wyładować nagromadzoną energię oraz zmniejszyć napięcie mięśniowe. Dziecko podczas tych ćwiczeń wykorzystuje umiejętności zdobyte podczas wstępnych ćwiczeń oddechowych i fonacyjnych.

„Pszczoły”

Dzieci pszczoły stoją w umówionych miejscach pod ścianami – tu są ule. W trakcie muzyki pszczoły wylatują z uli i latają w różne strony, zbierając pyłek z kwiatów. Na przerwę w muzyce z głośnym brzęczeniem (zzzzzz) wracają do ula. W ulu brzęczą bardzo cichutko (mmmm).

„Jastrząb i kurczęta”

Dzieci ruchem i dźwiękiem naśladują kurczęta chodzące po podwórku, na sygnał tamburyna uciekają przed „jastrzębiem” w wyznaczone na sali miejsce.

„W parku”

Ćwiczenia tułowia: dzieci naśladują zbieranie szyszek oraz rzuty prawą i lewą ręką na zmianę.

„Wróble”

Podskoki obunóż w miejscu i po całej sali, z jednoczesnym dźwiękowym naśladowaniem ćwierkania.

„Maszeruj ze mną”

Marsz na palcach – ćwiczenie wyciszające.

Zabawy i ćwiczenia ortofoniczne – słuchowe

„Co słyszę?”

Dzieci młodsze siedzą z zamkniętymi oczyma i nasłuchują odgłosów z ulicy, sąsiedztwa, sali.

Wyróżnianie wyrazów w zdaniu – ćwiczenia dla dzieci starszych

Dziecko zdobędzie zdolność różnicowania głosek oraz umiejętność ich wyodrębniania i łączenia ich w wyrazy.

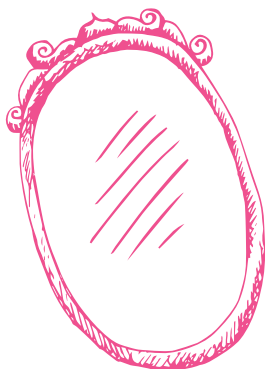
- Dziecko układa tyle klocków, rysuje tyle kótek, tyle razy klaszcze, ile słyszy wyrazów w wypowiedzianym zdaniu.
- Wydzielanie sylab w wyrazach poprzez wystukiwanie sylab, wyklaskiwanie, badanie, ile razy obniży się żuchwa podczas podziału na sylaby.
- Dzielenie imion dzieci (łatwych) na sylaby.
- Nazywanie obrazków – dziecko kończy po usłyszeniu pierwszej sylaby, potem dziecko zaczyna, a nauczyciel lub inne dziecko kończy.
- Wyszukiwanie imion dwu- i trzysylabowych.
- Wyszukiwanie słów z sylabą wskazaną przez nauczyciela.

- Rozpoznanie określonej sylaby w rozsypance wyrazowej (ba, pa, ta, da, ra, la).
- Wyszukiwanie imion rozpoczynających się od samogłoski i od spółgłoski.
- Wydzielanie spółgłosek nagłosowych przez przedłużanie nagłosu: sssssól, zzzzzeszyt, szszszszafa, potem wskazywanie obrazka, który rozpoczyna się na spółgłoskę nagłosową.
- Wydzielanie spółgłoski wygłosowej: dommm, koszszsz, nosss, a potem wskazywanie obrazka, który ma daną głoskę wygłosową.
- Dzielenie na głoski łatwych, a potem coraz trudniejszych wyrazów.
- Ćwiczenia z paronimami: półka – bułka z wykorzystaniem ilustracji.
- Odróżnianie mowy prawidłowej od nieprawidłowej: obrazek – nazwa (paradygmaty): domek – Tomek, góry – kury, wieszka – wieża.

Pomoce dydaktyczne:

- odtwarzacz CD/MP3,
- szklanka pusta i z wodą, garnuszek metalowy, cymbałki, werbel/tamburyno, dzwonek, kamień, drewno, metal, groch, gwoździe, kasza, cukier, klocki, tyżeczki, papier, dzbanek, miska, woda (przelewanie wody z wysoka i z niska), zegar ścienny, budzik, niewielkie pudełko,
- klocki, kartki, kredki, rozsypanki wyrazowe, ilustracje ukazujące paronimy: bułka – półka, buty – budy, biurko – piórko, domek – Tomek, koza – kosa i tym podobne.

Ćwiczenia motoryczne (przed lusterkiem)

Dziecko pozna budowę własnego aparatu artykulacyjnego, z którego świadomie będzie korzystać podczas ćwiczeń: żuchwy, języka, warg, podniebienia miękkiego, a następnie zdobytą wiedzę wykorzysta podczas ćwiczeń koordynujących ruchy dwóch narządów. Dziecko będzie rozwijało sprawność motoryczną aparatu artykulacyjnego w połączeniu z ćwiczeniami oddechowymi, fonacyjnymi oraz logorytmicznymi.

Ćwiczenia języka i warg

1. Krążenie językiem w lewo, w prawo, po zewnętrznej powierzchni zębów przy zamkniętych ustach i opuszczonej żuchwie.
2. Żuchwa w najniższej pozycji, obrysowywanie konturu ust czubkiem języka.
3. Wahadełko, czyli szybkie, poziome ruchy wysuniętego języka.
4. Rozszerzanie i zwężanie języka.

5. Dotykanie czubkiem języka kolejno wszystkich zębów; zuchwa opuszczona.
6. Układanie języka kolejno: w łopatkę, strzałkę, rulonik.
7. Kląskanie językiem – naśladowanie konika.
8. Spychanie czubkiem języka silnie napiętej i obciągniętej na górnych zębach wargi.
9. Przy opuszczonej zuchwie robienie kociego grzbietu, czyli dotykanie czubkiem języka dolnych siekaczy, wyginanie grzbietu języka pałąkowato ku górze, kląskanie środkiem języka.
10. Przywarcie całej powierzchni języka do podniebienia, zassanie go w tej pozycji oraz opuszczanie i podnoszenie zuchwy – język na gumce.
11. Szybkie wymawianie głosek: ktktktktktk.
12. Wymawianie sylab: ni-ny-ni-ny oraz ny-ni-ny-ni.
13. Wymawianie: rrrrrr przy średnio otwartych ustach, następnie przy zaciśniętych zębach.
14. Powtarzanie zespołu sylab: koko, koko, koko, koko, tata, tata, tata, tata, mumu, mumu, mumu, mumu, bebe, bebe, bebe, bebe, dydy, dydy, dydy, dydy, nini, nini, nini, nini, rere, rere, rere, rere, tutu, tutu, tutu, tutu.

Ćwiczenia mięśni mimicznych twarzy i języka

1. Parsknięcie (naśladowanie konia) – przy zamkniętych wargach i lekko zaciśniętych zębach. Parskamy po każdej serii ćwiczeń.
2. Szerokie otwieranie i zamykanie ust, w pozycji poszczególnych samogłosek (najlepiej w kolejności „a, o, u, e, i, y”). Na początku bezdźwięcznie. Po serii powtórzeń – parsknięcie.
3. Przy lekko otwartych ustach zataczanie dolną szczęką w poziomie jak najrówniejszych kół – dziesięć razy w jedną i dziesięć razy w drugą stronę (jak krowa przeżuwająca trawę).
4. Podobne okręgi – tym razem w pionie.
5. Wysuwanie szczęki na przemian daleko do przodu i do tyłu.
6. Przy zaciśniętych zębach układanie ust na przemian w szeroki uśmiech i wąziutki dziubek.
7. Przy zaciśniętych zębach, ustami stulonymi w dziubek próbujemy dotknąć na przemian ucha lewego i prawego.
8. Przy zamkniętych ustach w przestrzeni między wewnętrzną stroną warg i zębami zataczamy językiem koła – kilka razy w jedną stronę i kilka w drugą.
9. Przy otwartych ustach zataczamy okręgi jak najmocniej wysuniętym językiem po zewnętrznej stronie warg – kilka razy w jedną i w drugą stronę.
10. Przy lekko rozchylonych ustach bardzo szybko sięgamy koniuszkiem języka z jednego kąca ust do drugiego. Ćwiczenie to można wykonywać również bardzo powoli (jest wtedy jeszcze trudniejsze).

Ćwiczenia policzków

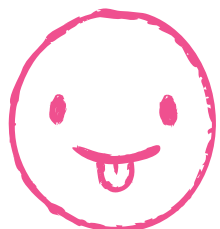
1. Nadymanie policzków – „gruby miś”.
2. Wciąganie policzków – „chudy zajaczek”.
3. Nabieranie powietrza w usta i zatrzymanie w jamie ustnej, krążenie tym powietrzem, powolne wypuszczanie powietrza.
4. Naprzemiennie „gruby miś” – „chudy zajaczek”.
5. Nabieranie powietrza w usta, przesuwanie powietrza z jednego policzka do drugiego na zmianę.

Ćwiczenia warg

1. Wysuwanie warg, chuchanie.
2. Usta w dzióbek. Koliste ruchy ułożonych w dzióbek ust: w lewo, w prawo.
3. Przeczesywanie górnej i dolnej wargi zębami.
4. Rozciąganie warg, uśmiech – naprzemiennie wypowiedzianie „i” – „u”.
5. Nadymanie policzków przy mocno zaciśniętych ustach.
6. Cmokanie.
7. Wciąganie policzków do jamy ustnej. Policzki ściśle przylegają do łuków zębowych.
8. Wymawianie samogłosek ustnych z wyraźnie przesadną artykulacją warg, na przykład „a-e-i-o-u”, każda samogłoska w izolacji i połączone na jednym wydechu.
9. Przy zwartych zębach unoszenie wargi górnej, a następnie opuszczanie wargi dolnej.
10. Parskanie – ćwiczenie wibracji warg.

Ćwiczenia żuchwy

1. Koliste, powolne ruchy przy zamkniętych ustach – „krowie” przeżuwanie.
2. Energiczne opuszczanie żuchwy z przyciąganiem podbródka: przy ustach zamkniętych, przy ustach otwartych.
3. Energiczne przesuwanie żuchwy na boki, z ustami najpierw zamkniętymi, potem otwartymi.
4. Ziewanie – najniższa pozycja żuchwy.
5. Drobne ruchy żuchwy połączone z dźwiękiem: vvvvv, tak zwane szczekanie zębami.

Ćwiczenia prawidłowego połykania

1. Unoszenie języka na wałek dziąsłowy za górnymi zębami przy otwartych, a następnie zamkniętych ustach.
2. Lizanie czubkiem języka wałka dziąsłowego.
3. Trzymanie czubkiem języka cukierka tik-taka przy wałku dziąsłowym, jednoczesne połykanie śliny.

UWAGA. Jakiegokolwiek cukierki wykorzystujemy tylko wtedy, gdy wiemy, że żadne z dzieci nie jest uczulone na którykolwiek ich składnik. W przeciwnym wypadku rezygnujemy z ćwiczenia.

Pomoce dydaktyczne: lusterko dla każdego dziecka.

Złote zasady dla nauczyciela przedszkola prowadzącego zabawy logopedyczne

1. Bądź czujny i uważny na to, jak pracuje aparat motoryczny dziecka. Obserwuj je zarówno podczas mówienia, jak i jedzenia.
2. Współpracuj z logopedą: sygnalizuj mu swoje spostrzeżenia. Dopytuj, jeśli nie jesteś pewny, czy prawidłowo realizujesz ćwiczenia.
3. Baw się mową – nie formalizuj ćwiczeń, realizuj je poprzez zabawę. Twoja sala jest pełna niezbędnych pomocy dydaktycznych.
4. Nie poprawiaj stale dziecka, gdy źle wymawia. Oddziel czas przeznaczony na ćwiczenia od czasu, w którym dziecko mówi spontanicznie. Z czasem, przy systematycznych ćwiczeniach, wszystko się wyrówna.
5. Nie zdrabniaj wyrazów, zwracając się do dzieci.
6. Nie uspokajaj ani nie pośpieszaj dziecka, które „utknęło” na głoskach, na przykład k, g, h, p, b i innych zwartych na początku wyrazu. Pozwól mu, niech samo „ruszy”. Nie podkreślaj tego, co się stało. Intensyfikuj ćwiczenia oddechowe. Proponuj dziecku niepełnemu udział w uroczystościach przedszkolnych, ale nie namawiaj. Gdy poczuje się pewnie, samo zacznie się udzielać.
7. Nie bój się. Nie musisz być logopedą, by skutecznie stymulować rozwój językowy dziecka.

Złote zasady dla nauczyciela stającego przed koniecznością rozmowy z rodzicem na temat wady wymowy jego dziecka

1. Jeśli to możliwe, zadбай o to, aby logopeda uczestniczył w rozmowie.
2. Jeśli nie ma takiej możliwości, zdobądź niezbędne informacje od logopedy, przekaz je rodzicowi i zorganizuj spotkanie logopedy z rodzicem w dogodnym terminie.
3. Dziel się z rodzicami swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi rozwoju mowy i języka ich dziecka.
4. Sugeruj zabawy i ćwiczenia stymulujące rozwój mowy dziecka, które sam wykorzystujesz.
5. Proponuj pomoce dydaktyczne, które sam wykorzystujesz w trakcie ćwiczeń z dziećmi.
6. Rodzic chętnie wesprze cię w twoich działaniach, jeśli będzie wiedział, czego od niego oczekujesz.

Propozycja zabawy tematycznej opartej na motywach „Królowej śniegu” Hansa Christiana Andersena z wykorzystaniem ćwiczeń motorycznych, fonacyjnych, oddechowych, artykulacyjnych

Dawno, dawno temu, za siedmioma górami, za siedmioma lasami, w Mroźnej Krainie żyła zła królowa śniegu. Jej serce skute było lodem. Wszyscy mieszkańcy drżeli z zimna – drrrrr (ddddd) – (ćwiczenie motoryczne języka, przygotowanie do realizacji głoski r) i chuchali w zmarznięte dłonie ch, ch, ch (ćwiczenia motoryczne języka oraz podniebienia miękkiego, ćwiczenie oddechowe). Okrutna królowa nie potrafiła kochać nikogo, tylko siebie.

Pewnego dnia zapragnęła, aby w jej śniegowym królestwie pojawił się Kaj, młodszy brat Gerdy. Nie zastanawiając się ani chwili, wsiadła do sań zaprzęgniętych w czwórkę koni i pognąła przed siebie. Zziąbane konie próbowały zwolnić. Zmęczone mocno parskały: prrrr, prrrr, prrrr (ćwiczenie oddechowe i motoryczne warg). Królowa była jednak bezwzględna, ścigała lejce i zmuszała konie do coraz szybszego galopu (szybkie klaskanie językiem przy uchylonych, okrągłych ustach – ćwiczenie motoryczne języka oraz warg. Można również ćwiczyć motorykę dużą – bieganie dzieci po sali i klaskanie. Zatrzymywanie się dzieci na dźwięk: prrrrr wydawany przez nauczycielkę). Koniom biegło się coraz ciężiej. Wiał mroźny wiatr: szszszsz (dzieci podnoszą ręce do góry i „szumią” – ćwiczenie oddechowe, ćwiczenie motoryczne warg, języka i ramion), a królowa gnała w saniach wprost po Kaja. Znalazła go na podwórku przed domem, gdzie zjeżdżał na sankach z górki: zizizizi... (ćwiczenia oddechowe, motoryczne warg i środkowej części języka). Chwyliła go mocno i krzycząc na konie: – Wioooo (ćwiczenie oddechowe, artykulacyjne, fonacyjne) ruszyła wraz z chłopcem do Mroźnej Krainy. – AAAAAAAA – wrzeszczał Kaj (ćwiczenie artykulacyjne, fonacyjne, oddechowe, motoryczne warg). Nikt go jednak nie słyszał. Królowa śniegu próbowała uspokoić dziecko: – Ciiiiiii (ćwiczenie oddechowe, motoryczne warg i środkowej części języka, ćwiczenie fonacyjne).

W tym czasie Gerda wędrowała po świecie, szukając swego braciszka. Szła bardzo długo, przez całą zimą, aż do wiosny. Gdy dotarła do Mroźnej Krainy, świeciło piękne słońce. Sople lodu zamieniały się w wodę, która spływała na ziemię: kap, kap, kap, kap (ćwiczenie motoryczne języka, podniebienia miękkiego, warg, ćwiczenie oddechowe). Dzieci, biegając, mogą naśladować krople spadającego deszczu palcami podniesionych na wysokość uszu dłoni (ćwiczenia motoryki małej i dużej). Ciepłe promienie słońca osłabiły złą królową śniegu, która nie mogła zatrzymać biegnącego do siostry Kaja. – Ha-ha, ha-ha – cieszyli się dzieci, chwytając się za ręce i uciekając do domu (ćwiczenie motoryczne języka i podniebienia miękkiego, ćwiczenie oddechowe, ćwiczenia motoryki dużej (biegnące dzieci). Gdy dobiegły do domu, odetchnęły zmęczone: – Uffffff (ćwiczenie motoryczne warg, oddechowe i fonacyjne) i mocno zasnęły (naśladowanie chrapania – leżenie na dywanie – ćwiczenie motoryczne podniebienia miękkiego, ćwiczenie oddechowe, wyciszające).

Bibliografia

- Balejko A. (1999). Jak pokonać trudności w mówieniu, czytaniu i pisaniu, Orthdruk, Warszawa.
- Biomedyczne podstawy logopedii (2018). Red. S. Milewski, Harmonia Universalis, Gdańsk.
- Bochniarz A. (1998). Gdy masz dziecko z wadą wymowy, Gabinet Logopedyczny „Demostenes”, Żory.
- Demel G. (1998). Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Chmielewska E. (1997). Zabawy logopedyczne i nie tylko, Kielecka Oficyna Wydawnicza PW „MAC” S.A., Kielce.
- Franke G. (2014). Podręczny leksykon logopedyczny, Harmonia Universalis, Gdańsk.
- Kaczmarek L. (1977). Nasze dziecko uczy się mowy, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- Kania J.T. (2001). Szkice logopedyczne, Polskie Towarzystwo Logopedyczne Zarząd Główny, Lublin.
- „Logopedia” (1996), tomy 26, 27-28, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Lublin.
- „Logopedia” (2000), tom 29, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Lublin.
- „Logopedia” (2001), tom 30, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Lublin.
- „Logopedia” (2002), tom 31, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Lublin.
- Przetacznik-Gierowska M. i inni (1992). Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Sawa B. (1999). Jeżeli dziecko źle czyta i pisze, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Sołtys-Chmielowicz A. (1998). Wymowa dzieci przedszkolnych, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Stecko E. (1991). Wczesne rozpoznanie i leczenie zaburzeń mowy, Polska Fundacja Zaburzeń Mowy, Lublin.
- Zaburzenia mowy (2001). Red. S. Grabias, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.